

Marija Mujić i Marija Radić
GOVOR PRKOVACA

Uvod

U ovome radu opisivat će se govor mjesta Prkovci. Mjesto se nalazi blizu Vinkovaca, a između triju manjih rijeka: Vrkić, Jošava i Kladavac koje utječu u Bitulju. Tipičan slavonski krajolik, pun njiva, zelenila i pašnjaka. Za vrijeme Austrougarske ondje su bili Nijemci pa ima dosta riječi preuzetih iz njihova jezika, odnosno velika je zastupljenost germanizama u ovome govoru. Sugovornik, ispitanik, bio je Ivo Šamukić, rođen 24. 11. 1942. u Prkocima. Iz razgovora se mogu doznati mnoge zanimljivosti vezane uz govor, selo i običaje kojih je bilo svakako više nego danas i stoga ovaj rad nema samo istraživačku vrijednost u kontekstu jezika nego i u odnosu na očuvanje narodne baštine.

U radu će biti opisane morfološka, fonološka i leksička razina, a u sklopu opisa leksika donesen je i mali rječnik prkovačkoga govora.

Naglasak

U govoru Prkovaca očuvao se zavinuti naglasak ili akut. Osim njega pronalaze se i četiri standardna naglaska: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni i dugouzlazni. Može se, dakle, reći da prkovački govor poznaje pet naglasaka:

1. zavinuti ili akut (˘): *izāć, š njīm, prodājem*
2. kratkosilazni (˘˘): *ređe, nena, opće, imo, Tišljer, Filakovac, Perkovi, deca, reko, sito...*

Navedeni su primjeri za kratkosilazni naglasak na prvom slogu. No moguće ga je primijetiti i na srednjem slogu:¹ *svinjokolje, rakija, vršilo* ili kad su u pitanju prednaglasnice:

na ruke, u kuću, u vojsku, na drvo, na stan...

¹ Vokal na kojem je naglasak označujemo posebnim tipom slova.

3. kratkouzlazni (´): Čàjkovac, kècelja, kùkuruz, kòmšija, kòfuri, rèzanci, fàmilija...
4. dugosilazni (˘): já, ukràšeni, tâko, lêpo, škôla, plândište, odrâso, tô, izâc, šlîngale su, tôrba...
5. dugouzlazni (˘): ukràšeni, ménjale su, máma, crkva, Martínje, svét, nadévalo se...

Odraž jata i ostale fonološke značajke

Govor Prkovaca pripada ekavskim govorima. U kraju južno od Vinkovaca, u selima: Ivankovo, Vodinci, Retkovci, Prkovci, žive pretežito ekavci.² To dokazuju i primjeri gdje dugi i kratki jat daju *e*: *deca*, *deda/ded*, *reka*, *rêč*, *vetar*, *lêpo*, *zamésit*, *sest*, itd. No, pored ekavskog odraza jata javljaju se i neki primjeri ikavskog odraza: *didā*, *dicā*...

Fonološke osobine ekavskog govora, ali i općenito slavonskog dijalekta:³

- jednačenje po mjestu tvorbe gdje se glas *s* ispred nepčanika *nj* zamjenjuje glasom *š* i na granici riječi: *š njôm*;
- djelomično provođenje druge palatalizacije:⁴ *mòmci*;
- redukcija završnog sloga u 3. licu jednine prezenta: *ni (nije) mogo izâc*;
- ispadanje samoglasnika: *vako*, *nako*, *tolko*, *kolko*...;
- izostajanje glasa *h*: *uvatit*, *iljadu*, *zgodni*, *dèbeli*, *naránit*, *oçete*, *kru*;
- poznat je primjer gdje se glas *h* pretvara u *j* kod riječi *snaja/snaha*;
- također se *h* pretvara u *v*: *súvo/suho*...;
- u nekim se riječima zijev dokida stezanjem: *ko*, *spávo*, *išo*, *čúvo*, *pozno me*, *mogo*...;
- primjer gdje se *š* pretvara u *ć*: *ćúti!*/*šuti!*

Morfologija

Imenice

Zanimljiva je nepravilna upotreba roda i broja kod imenica koje su u rečenici smještene uz glagol:

(1) *Na pločici je bilo* (s. r.) *spužva* (ž. r., jd.).

(2) *Likovni se onda zvalo* (s. r.) *crtani* (m. r., jd.).

² Pavičić, Stjepan 1920. O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću. *Rad* 222, Zagreb: JAZU, str. 201.

³ Kolenić, Ljiljana 2007. Govor Vrbanje. *Šokačka rič*, br. 4, str. 83.

⁴ Lisac, Josip 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, str. 129.

- (3) *Alat je bio* (jd.) *mòtika i áršov* (mn).
 (4) *To je bilo* (s. r.) *igra* (ž. r., jd.).
 (5) *Sáme* (mn.) *se stoka* (jd.) *diže*.
 (6) *Bilo je* (s. r.) *tako igranka* (ž. r., jd.).
 (7) *Bilo je cúra* (ž. r., mn.) *koji su pripadali* (m. r., mn.)...
 (8) *Bilo smrzlo* (s. r.) *zèmlja* (ž. r., jd.).

U imenica koje imenuju obitelji pojavljuje se nastavak *-i*, umjesto pripadajućeg nastavka: *Čajkovi* (Čajkovac), *Pěrkovi* (Perkovac), *Tišljerovi* (zanimljivo je obrazloženje prezimena, sugovornik kaže kako su prezime dobili po: didi koji je bio tišljer (stolar)), zatim *Babárinini* (ime su dobili po nekoj baka Bari).

G jd. (mn.) imenice iskorištavanje glasi: *iskorištenje*. G mn. imenice auto glasi: *nema avtova*. Nastavak *-a* za G mn.: *u ròditelja*.

Nastavak za I jd. *-om* umjesto *-em*: *nōžōm*. Također, uvijek se upotrebljava prijedlog *sa* uz instrumental, čak i kada treba ići *s*: *sa leđa*.

Kod nekih pozdrava gubi se otvornik i dolazi do sažimanja suglasnika: *Faljen Is'(us)!*

Karakteristična imenica za slavenske krajeve inače je *čiko* (očev brat, stric ili općenito dobroćudan čovjek) pa tako i za prkovački kraj. Može se povući korelacija s kajkavskim izrazom *striček*.

Zamjenice

U zamjeničkim oblicima uočava se gubljenje samoglasnika: *po tom(e)*, *(o)nako*, *(o)vako*..., ali i gubljenje suglasnika: *ni(t)ko*, *sva(t)ko*... Zamjenica *sav* u G mn. glasi: *sviju*. (*Od ti sviju restova pravile su se krvavice*.)

Glagoli

Infinitiv glagola uglavnom je bez krajnjega glasa *i*: *reć*, *hvalit*, *napoménit*, *kúpit*, *mislit*, *ponovit*...

U glagolskom pridjevu radnom m. roda zijeve se dokida stezanjem: *čito*, *igro*, *imo*, *reko*, *píso*, *došo*...

Aorist glagola biti za sva lica glasi: *bi*, ali i *b'*: *išo bi*, *ne b' ti niko znao reć*...

Primjeri gdje se umjesto glagola biti upotrebljava glagol imati: *imalo je Oráno*, *imalo je vámo polje*...

U pripovijedanju se perfekt često ne tvori pomoćnim glagolom biti u prezentu i glagolskim pridjevom radnim, nego samo glagolskim pridjevom radnim, a glagol je biti izostavljen: *mi se snalazili*, *bilo obilje toga*, *bila Sveta Lucija*...

Drukčiji poredak riječi u izricanju perfekta u 3. os. jd., kada se uz glagol javlja zamjenica se: *metala je se slama*.

Glagolski pridjevi trpni često završavaju na *-t*: *ponovito, naredito, naranito, kupito, snimito, posvetito...*

Perfekt pomoćnoga glagola htjeti glasi *teo je* u 3. os. jd.: *Ko je teo mògo je ić*. Perfekt nekih glagola promijenjen je u cijelosti: *One su enklovale, šlingovale, necovale...*

Prezent je često u službi izricanja radnje koja se u prošlosti ponavljala: *I znači, kojem si društvu pripado, ideš u tu kuću*. Imperativ također može biti u toj službi: *pa čuvaj svinje*.

Pridjevi

Specifičnu vrstu riječi čine i pridjevi: *lèpo, fino, velko, velka, šlingovano, necovano, ređe* (komparativ od rijetko).

Brojevi

Kod brojeva nailazimo također na neke glasovne promjene: sažimanje (*četř-pet, dve, dvajst*), ispadanje samoglasnika (*sedàmnařst, osàmnařst*), ispadanje suglasnika i sažimanje u jednom (*iljadu dèvesto četřdèst druge*).

Prilozi

U prkovačkom su govoru vrlo česte:

- a) priložne oznake vremena: *ujitřo, ondak, tad, nedeljom, negda, jedàred, uvek, u prva vremena, u posljednje vrème...*
- b) priložne oznake mjesta: *vàmo, túde, dole, odavde, odande, negde...*
- c) priložne oznake količine: *ovòlko, onòlko, tòlko...*
- d) priložne oznake načina: *nàjprvo, oma* (odmah), *vàko, nàko...*

Frazemi

Frazemi su zanimljiva i česta pojava u opisivanom govoru. Neki su od njih:

- (9) *Nije bògat ko ima volòve, već je bògat ko ima sinove.*
- (10) *To je bilo onda kad je Bòg ódo po zèmlji.*
- (11) *Ima toga čùdo!*
- (12) *Bilo je tu gùžve u pràznom vagónu!*
- (13) *Svi smo se ràsuli ko rakova deca!*

U pripovijedanju se pojavljuju i poštapalice: *i tåko to, ma kaki, da ti napòmenem, jèlda, još- kić, kaki bakaráci...*, a ističe se upotreba riječi *bôg* u jednom novom kontekstu u kojemu označava veliku količinu nečega, konkretnog ili apstraktnog (igara, veselja...): *Bilo toga Bože! To je bilo Bože!*

Saznajemo i koji su dijelovi Prkovaca: Šumski kraj – iz kojega je i kazivač; Šiškovački kraj; Bogati kraj – koji je ulaz u samo selo.

Leksik

Leksik je prkovačkoga govora vrlo bogat. Iz njega možemo mnogo naučiti o tadašnjem životu starih, ali i mladih.

Od sugovornika čika Ive dobivene su informacije prema kojima se mogu izvesti neke bitne karakteristike tadašnjega mladića – pravoga Šokca:

- svaki pravi šokac voli popiti: *Malo dròge pòrtoruž, a di si vidla Šòkca da ne voli pòpit!*
- drži do narodnih običaja: *divána, kìrbaja, svinjòkolja, svàtova, rada na stànu, slavljenja svètaca...*
- mladi je Šokac „pun krvi“, vatren, vragolast: *I ònda mòmci, šta su rádili, vragovi, oni su ùzeli òtpatke òne i pòkupili u vrećicu i u džepove i onda su išli cùrama bacat pod pròzore, a ùjtro se smrzne. A one ljúte, ko im je to nàpravio! Ja sam ti bio vråg i po'!*
- glazbu (tamburicu) doživljava vrlo emocionalno, ona je vezana uz njega od djetinjstva i pruža mu osjećaj sreće, nadmoći, utjehe: *Sviràči za mnom svíraju, da pòpneš se nà drvo da svíraju, ja sam ih vódo òkolo!*

Naposlijetku, ove zaključke izveo je i Ivan Kozarac (naš Slavonac, Vin-kovčanin) u svome Đuki Begoviću.

Riječi su podijeljene u pojmovne grozdove iz čega je proizašao mali prkovački rječnik.

Poljoprivreda

âm – dio opreme koja se stavlja konjima na glave, olakšava upravljanje njima
ambar, im. m. r. – spremište u kojem se čuva žito, gospodarska zgrada za držanje žitarica poslije žetve

âršov, im. m. r. – oruđe za kopanje zemlje

âvlija, im. ž. r. – dvorište

bâšća, im. ž. r. – vrt

čokot, im. m. r. – klip kukuruza bez zrna

dànfèrica, im. ž. r. – stroj koji odvaja žito od slame

- gamare*, im. ž. r. – hrpe
- kàzan*, im. m. r. – kotao
- kècelja*, im. ž. r. – dio odjeće, oblači se kao zaštita od nečistoća
- kòfuri*, im. m. r. – klipovi kukuruza, bez zrna
- kòlombari*, im. m. r. – konobari u svatovima
- kom*, im. m. r. – ostatak voća kad se iscijedi sok; služi za dalje iskorištavanje (pečenje rakije, vrenje)
- kòmbaj*, im. m. r. – stroj za više mehaniziranih radnji u poljoprivredi i rudarstvu
- kòsa*, im. ž. r. – oruđe kojim se kosi trava, korov i dr.
- krân*, im. m. r. – stroj za podizanje i premještanje tereta
- křs/křsovi*, im. m. r. – snop/snopovi žita
- krúnit kukùruz*, gl. nesvr. – skidati zrna kukuruza s klipa
- lândrat*, gl. infinitiv – hodati, skitati puno, po selu i dalje
- levâtor*, im. m. r. – podizač
- mârva*, im. ž. r. – životinje koje su se uzgajale na stanu (krave, svinje...)
- mòtika*, im. ž. r. – oruđe za kopanje, prekopavanje i usitnjavanje zemlje
- mùljâr*, im. m. r. – stroj za gnječenje grožđa, šljiva, itd.
- naránit*, gl. svrš. – nahraniti domaće životinje
- ókno*, im. s. r. – otvor koji omogućuje pogled
- plândište*, im. s. r. – sjenovito mjesto gdje se stoka sklanja kad sunce pripeče
- platòni*, im. m. r. – stara drvena kola koja su vukli konji
- plûg*, im. m. r. – poljoprivredna sprava za oranje zemlje
- rukovétati*, gl. nesvr. – ručno sječi žito srpom
- sřp*, im. m. r. – oruđe u obliku luka kojim se žanju žitarice, trava i sl.
- stân*, im. m. r. – kućica u polju gdje se držalo oruđe, a u okolnim zgradama domaće životinje
- stèrat užad*, gl. nesvr. – prostirati, slagati užad
- treš*, im. m. r. – stroj koji trese žitarice
- uglavnina*, im. ž. r. – sprava koja nešto drži čvrstim, da se ne pomakne
- utvaj*, im. m. r. – zajednički seoski pašnjak
- úzde*, im. ž. r. – povodci koje služe za upravljanje konjima, njihovo usmjerenje
- vršalica*, im. ž. r. – sprava za vršenje žita

Život

- avtovi*, im. m. r. – auti
bànket, im. m. r. – domjenak
bušári, im. m. r. – zamaskirane osobe
crtani, im. m. r. – predmet u školi (danas likovni)
čijálo, im. s. r. – seoski običaj obrade guščjeg perja i pravljenja perina
čvruga, im. ž. r. – dječja igra
diváni, im. m. r. – seoski običaj okupljanja suseljana u grupu uz priču, šalu i igru
dogodóvštine, im. ž. r. – događaji
dùćan, im. m. r. – trgovina
dùpe, im. s. r. – stražnjica
đeram, im. m. r. – rašljast stup na kojem je položena dugačka motka s utegom na stražnjoj i s kablom na prednjoj strani
fúnu vetar, gl. svrš. – puhne vjetar
i málo i vèliko, jez. izraz – i mladi i stari
igranka, im. ž. r. – ples
ići, gl. nesvr. – biti u ljubavnoj vezi
kaiš (mesa), im. m. r. – komad mesa u obliku remena
kàldrma, im. ž. r. – gornji sloj na putu, dvorištu, napravljen od neobrađena obla kamena
kandžija, im. ž. r. – bič
kìrbaj, im. m. r. – crkveni god, proštenje
klís, im. m. r. – dječja igra (preko rupe duge oko 20 cm u zemlji postavi se prečka, a preko nje toliki dio odebljeg štapa „klis“. Palicom se udari da odskoči. Pobjednik je onaj kojemu klis najdalje padne.)
kolo, im. s. r. – narodni ples koji najčešće oblikuje krug
komedijaju, gl. nesvrš. – zbijaju šale
lêpo písanje, jez. izraz – predmet u školi (danas ga više nema)
mačkare, im. ž. r. – maskirane osobe u karnevalskim običajima; karnevalski običaj
moment, im. m. r. – trenutak
ćútit, gl. nesvrš. – šutjeti
m්රzilo me, gl. svrš. – bilo mi je mrsko
nabigúznice, im. ž. r. – osobe koje dođu nepozvane u svatove kako bi se najele i napile

nadévati (meso), gl. nesvrš. – puniti meso u crijeva, oblikovati ga u kobasice, kulen, itd.

obarine, im. ž. r. – svinjetina prelivena vreloom vodom i kratko kuhana u pari

odfřknit, gl. svrš. – odrasti

ošurit (svinju), gl. svrš. – prelititi vreloom vodom

perina, im. ž. r. – posteljina napunjena perjem

pisaljka, im. ž. r. – ono čime se piše (kreda tada najčešće)

po naški, prilog – po našem, na našem

posélo, im. s.r. – sastajanje u kući kad se uz pjesmu i priču zajednički obavljaju neki poslovi

ràsut se/razrédit se, gl. svrš. – kada se društvo raspadne, broj članova se smanji

rest, im. m. r. – ostatak

sekrètar, im. m. r. – tajnik

svinjòkolja, im. ž. r. – narodni običaj klanja svinja i obrade njihova mesa

svírka, im. ž. r. – pjesma, glazba

Šòkac, im. m. r. – Hrvat iz Slavonije

taràcka, im. ž. r. – gornji sloj poda uglačane i otporne površine (cigla najčešće)

téke, im. ž. r. – bilježnice

tračilo se, gl. svrš. – proslavilo se, održavalo se

ukrasti (curu), gl. svrš. – odvesti curu iz očeve kuće, oženiti ju

uzeti se, gl. svrš. – vjenčati se

vášar, im. m. r. – sajam, koji osim trgovine uključuje razna zabavna i društvena zbivanja

Velka Góspa, im. ž. r. – blagdan Velike Gospe

vodit račúne, gl. nesvrš. – misliti na nešto, voditi brigu o nečem

zatepst, gl. svrš. – udariti;

znádeš, gl. svrš. – znaš;

zrele (cure), pridj. ž. r. – djevojke koje su spremne za udaju

Kuća

čelo krèveta, im. s. r. – uzglavlje

eklovat/enklovat, gl. nesvrš. – heklati

necovat, gl. nesvrš. – necati

peškir, im. m. r. – ručnik, ali ukrasni koji se najčešće šlingao za određene svečanosti i služio kao ukras

ponjavac, im. m. r. – pokrivač, plahta

slamarica, im. ž. r. – slamom ispunjena navlaka koja služi za ležaj

stakleni (kredenc), im. m. r. – regal

šérpe, im. ž. r. – posude za kuhanje

šingovat, gl. nesvrš. – šlingati

šuška, im. ž. r. – suho lišće s kukuruznog klipa

Odjeća i obuća

bágum òpanci (Cifrani opanci - ukrašeni), im. m. r. – kožnata obuća koja se priteže remenjem, nosili su se za Božić

pleter, im. m. r. – ispleteni bič

ponòvit se, gl. svrš. – dobiti novu odjeću

rajtozne, im. m. r. – hlače za jahanje

svinjarska tórba, im. ž. r. – torba u kojoj se nosila hrana dok se išlo čuvati svinje

štrímfe, im. ž. r. – štrikane čarape s kuglicama (čičkane čarape)

Hrana i piće

krófne, im. ž. r. – vrsta kolača, krafne

kulenova séka – tanko crijevo svinje punjeno mljevenim (ili sjeckanim) mesom, za razliku od kulena koji je u debelom crijevu

kvâs, im. m. r. – kvasac

Portoruž, im. m. r. – nekadašnja jedina vrsta kave (zvala se Divka, a marka je bila Droga–Portoruž, po tome se danas zove Portoruž)

pucaljke/pucanke, im. ž. r. – kokice

rèzanci, im. m. r. – vrsta tjestenine

salenjáci, im. m. r. – vrsta kolača

uštipci, im. m. r. – vrsta kolača

Rod, obitelj, prijatelji

dečurlija, im. ž. r. – djeca

ded/deda/dedilija, im. m. r. – djed

familija, im. ž. r. – obitelj

kòmšija, -e-, im. m. r. – susjed

komšiluk, im. m. r. – susjedstvo
komšinca, im. ž. r. – susjeda
mater, im. ž. r. – majka
nená, im. ž. r. – starija sestra
priša, im. m. r. – otac mladoženje, tj. zeta
séka, im. ž. r. – mladá sestra
snàje, im. ž. r. – snahe
snáše, im. ž. r. – žene iz sela
strići, im. m. r. – stričevi

Prisnost

čiko/čić, im. m. r. – blag čovjek

Zaključak

Prkovački govor dio je slavonskog dijalekta, a svojim posebnostima čuva njegove osobine. Iz obilja zastarjelica, bogate frazeologije te upotrebe akuta koji se polako gubi iz govora, doznajemo mnogo o životu i radu Slavonca. Isto tako, pišući o toj tematici, čuvamo hrvatsku prošlost u njezinoj budućnosti. Zanimljive i duge priče prepune dijalekatskih obilježja mogu se čuti širom Hrvatske od naših starih koji će uskoro biti jedini govornici određenoga govora. Dakle, važnost je čuvanja građe velika, a proces zanimljiv jer se može učiti o svome jeziku iz prve ruke.

Literatura

- Anić, Vladimir i drugi 2003. Hrvatski enciklopedijski rječnik, Zagreb: Novi liber.
Kolenić, Ljiljana 2007. Govor Vrbanje. *Šokačka rič*, br. 4, str. 81-97.
Lisac, Josip 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
Pavičić, Stjepan 1920. O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću. *Rad JAZU 222*, Zagreb: JAZU, str. 194-269.